

ПАРАДИГМИ ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Н.В. Слухай, д-р філол. наук

ЧИСЛОВА СИМВОЛІКА У МОВІ Й ОБРЯДІ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

У статті здійснено спробу на тлі даних про символіку чисел у міфах народів світу дослідити міфопоетичні значення компонентів нумерологічного ряду в мовно-обрядовому континуумі українців та росіян.

In this article, an attempt has been made to make a research into the mythopoetical meanings of the components of the numerological row in the linguistic-ritual continuum of Ukrainians and Russians on the basis of the data on symbolics of numbers in the myths of peoples of the world.

Числова символіка відіграє велику роль у складі будь-якої міфопоетичної системи. Числа об'єктивують один з найбільш відомих класів знаків, які орієнтовані на якісно-кількісну оцінку буття, вони є елементами особливого числового коду, за допомогою якого можна описати світ, людину і саму систему метаопису, засобом періодичного відтворення світу в циклічній схемі розвитку для подолання деструктивних хаотичних тенденцій¹. Числа яскраво демонструють не лише універсальні ознаки міфопоетичної мови: логіку бриколажу і резонансність, єдність синхронії і діахронії, космологічність сущого і тотожність мікрокосму і макрокосму, логіку конкретного і абстрактного, але й риси етнічної категоризації світу.

У міфах народів світу усталилися певні уявлення про символіку чисел. Числа у складі міфопоетичних систем мають не стільки кількісне, скільки якісне значення. Відповідно, серед чисел існують антоніми (0 – 1, 12 – 13) і синоніми (значення “дуже багато”, “абсолютно самодостатньо” можна передати числами 7, 12, 33, 40, 77). Чим менше число, тим більше символічних значень воно має. В проєкції від 1 до 10 динамізм якості значно зростає, особливо в групі “малих чисел” (від 1 до 4). Спектр символічних значень чисел від 5 до 10 звужується, символічні значення цих чисел є менш стійкими у часі. Особливо значущими є числа від 0 до 13, 20, 21, 24,

40, 50, 60, 70, 666, 888. Значення кратних чисел є особливо важливими (дев'ять, рос. “тридевять”, “сорок сороков”). Непарні числа символізують чоловіче, сприятливе, незмінність, небо. Парні – жіноче, несприятливе, мінливе, землю. Троїстість – інтелектуальний, духовний порядок; четверичність – земний; семеричність – планетарний; дванадцятирічність – універсальний. Чистий нумерологічний ряд у складі міфу не буває безкінечним, останній є для міфу є безглуздим: саме кінець є справжньою метою міфологічного нумерологічного ряду. Зворотній відлік чисел символізує зменшення буття аж до його анігіляції (згадаймо процедуру вигнання хвороб як “згортання буття” у замовлянні)².

Спектр і значення чисел у міфопоетичній системі східних слов'ян мають специфіку. Високу активність виявляють числа 1, 2, 3, 4, 7, 10, 12, серед великих – 40, 42, 50, 70, 77, 100, 300, 700, 1000. “Навіть коли фольклор замінила література, а язичництво – християнська релігія, навіть коли символіка таких чисел уже не усвідомлювалась так ново й безпосередньо, як раніше, – ... вона ніколи не деформувалася, зберігаючи в цілості своє смислове ядро”³.

Число 0 у міфах народів світу – число космосу, невиявлене, ніщо, безкінечне, абсолют, вічність життя і смерті, число хаосу і як таке означає або спосіб буття ентропії як міри безкінечного вибору, або спосіб буття антисвіту як сфери анігіляції негативного, повернення до нестійких форм, невпорядкованості, парадоксальності. Нуль у східних слов'ян є субститутом культурного простору, породженого хаосом і відділеного від хаосу колом (овалом) на зрізі спіралі буття, і у значенні **“символ потенційного світу”** нуль явлений образами колеса, яйця (пор. численні ритуально-обрядові дії), обручки, магічного кола, гнізда та інших і такими усталеними зворотами, як *“почати з нуля”*. Як число хаосу містить первні доброго і злого першопочатків буття, але частіше **демонструє негативні можливості** (образ виру, або *“чортова кола”*, образ бульбашки, або *“мільної бульбашки”*, *“дірки від бублика”*; парафрастичні щодо нуля усталені вирази *“звестися нанівець”*, *“зійти нінащо”*, *“обвести круг пальця”*, *“кругом пучки обернути”*, *“крутити голову”*, *“крутити носом”*, *“крутити хвостом”*, *“нуль йому ціна”*, *“ходити по колу”*, *“замкнене коло”*). Семантика нуля виявляється у східних слов'ян також в **подвійному акцентуванні принципу абсолюту зі значенням “ніщо”**⁴ – рос. *“круглый ноль”*, *“ноль без палочки”* (укр. *“нуль без палички”*), рос.

“абсолютный ноль”, в одночасній об’єктивації неявиеного і абсолютного – укр. “ото юрба, коли нікого нема”, рос. “на нет и суда нет”.

1 – число, за яким у міфах народів світу закріпилися такі символічні значення: божественне, світло, влада, царське, князівське; містичний центр, середина, вища сила; символ буття і відкриття людині духовної сутності; символ зародка, початку, точка, цілісність, символ єдності, тобто райського стану, який передує розколу на добро і зло. На думку В.М.Топорова, у найдавніших текстах число “один” майже зовсім не зустрічається: це число означало не стільки перший елемент ряду, скільки цілісність, єдність, а відтак пізніше бог і космос⁵. М. Новикова також вважає, що символіка одиниці не первісна, що це число не має опозитивного або протиставлене всім опозиціям⁶. У мові міфопоетичної традиції східних слов’ян як активні зустрічаються такі значення числа один: **символ божественного, світла, царського, князівського**, що виявляється у повір’ях про першу дитину в сім’ї, перший сніп під час жнив; перший приплід у худоби і багатьох інших; **символ найкращого, провідного, головного**: рос. “звезда первой величины”, “первая скрипка”, “пальма первенства”; укр. “перша скрипка”, “пальма першості”. Як перше число ряду число один є носієм **семантики початку**: рос. “первый блин (колом)”, “на первый взгляд”. **Символ абсолюту, максимуму, повноти, істинності – і самотності**: укр. “один як місяць у небі”, “Більше разу не вмреш”, “всипати по перше число”; рос. “один как перст” (укр. “один як палець”), рос. “Один, как Бог, как перст, как порох в глазу, как верста в поле, как маков цвет”, “Одинокому везде дом”, “Один Бог, одна и правда”, “Тот и господин, кто все может сделать один”, як і парафраз числа один -. “Дважды молоду не бывать”. **Символ тотожності, подібності, єдності, цілісності, нероздільності**: рос. “Одного поля ягоды”, “Одним миром мазаны”, “На одной доске стоят”, “Муж и жена – одна сатана”, “Одного покроя”, “в один голос”, укр. “Один одного вартий”, укр. “зливатися в один ківш”, “з одного тіста”, “звалювати все в одну купу”, “на один аришин”, “на один кшталт”, “на один котил”, “як один”. **“Символ визначеності, протиставлення хаосу”**: рос. “До порога – одна дорога, а за порог – семь дорог”; “Одно вече, да разные речи”. **Символ недостатності** – адже один є найменшим з чисел, протиставленим іншим: рос. “За один раз дерева не срубишь”, “Одна голова не бедна, а и бедна, так

одна”, “Одна голова и смеется, и плачет, все одна”, “И в раю жить тошно одному”, “Одной рукой и узла не завяжешь”, “Один в поле не воин”, “Одним конем всего поля не изъездишь”, “Один и в каше загинет”, “Сам на себя никто не порадуется”, “Сам себе на радость никто не живет”, “Один всего не узнает”, “Одному всей премудрости не пройти”. Число один активно выявляется у **протиставлениях “один – другой”**: рос. “Один как пень, а другой как колода”, “Один слепнет от холода, другой – от золота”, “Одному сбилось, а другому не удалось”, “Одному глазком мигни, другого дубинкой подтолкни”, “Один раз соврешь – другой не поверят”, “Один говорит про горох, а другой про стручья (чечевицу)”, “Один – задириха, другой – неуступиха”, “Один про Фому, другой про Ерему”; **“один – другой – третий”**: рос. “Один носит, другой просит, третий очереди ждет”, “Одному кивнул, другому моргнул, а третий сам догадается”, укр. загадки “Одне біжить, друге дружити, третє богу молитися” – вітер, земля, дерево; “одно каже – стіймо, друге каже – йдімо, третє каже – Богу помолімося” – гребля, річка, очерет; **“один - два”**: рос. “Одно нынче лучше двух завтра”, “Один ум хорошо, а два – лучше”, “Двум смертям не бывать, а одной не миновать”, “За одного битого двух небитых дают”, “Старый друг лучше новых двух”, “В одну ловушку дважды зверя не заманишь”; **“один – два – три”** (“один сын – не сын, два сына – полсына, три сына – сын”); **“один – сім”**, де сім (на думку М.Новикової⁷) вже заступає множину: рос. “Большой нос: черт семерым нес – одному уступил”, “Одна лиса семь волков проведет”, “Один с сошкой, семеро с ложкой”, “Один пьет – семерым машину рвет”, “Один пашет, а семеро руками машут”, “Семь бед – один ответ”, “С одного вола семь шкур драть”; **“один – десять”**: рос. “Один умный десять безумных водит”; **“один – дванадцать, сорок, сто, тысяча, багато”**: рос. “Одного воробья на двенадцать блюд не разложишь”, “Один глаз, да зорок, не надобно сорок”, “Одним конем всего поля не изъездишь”, “Одна ложка дегтя портит бочку меду”, “Одна пчела не много меду натаскает”, “Одним камнем много горшков перебьешь”, “Одним махом сто побивахом, а прочих не считахом”, “Одного храбреца и тысяча трусов не заменит”, “Один воин тысячу водит”, “Один в бороне, а все в стороне”, “Один в грехе, а все в ответе”, “Один волк гоняет овец полк”.

Число 2 має у міфах народів світу такий комплекс символічних значень: символ подвійності, чергування, конфлікту, залежності; рівноваги, стабільності; гріха; антагонізму, дезінтеграції; зловісної тіні, відлуння. Два лежить у підґрунті бінарних опозицій, за допомогою яких ранні наукові традиції описували світ (верх – низ, чоловічий – жіночий, день – ніч та подібні). Число два означає парність, тому виступає як символ протиставлення і роз'єднання, але водночас - як символ відповідності опозитивних компонентів⁸. Активними у східних слов'ян серед названих є значення: **“символ конфлікту”**: укр. *“Два коти в однім мішку не помиряться”*, *“Два когути, два дими, дві господині ніколи не погодяться”*, рос. *“Двум головам на одних плечах тесно”*, *“Два медведя в одной берлоге не живут”*; **“символ завершеності, нової (після одиниці) межі”**: рос. *“Раз-два – и готово”*, *“Раз-два – и обчелся”*, *“В два счета”*; **“символ надмірності”** (адже два більше, ніж мінімум повноти – один): рос. *“Воз рассыпал, а два нагреб”*, *“Ему дай волю, он и две возьмет”*, *“Ленивый двоичи ходит, скупой двоичи платит”*, *“Два века не изживешь, две молодости не перейдешь”*, *“Два раза не умирають”*; **“символ антагонізму”**: рос. *“Жили два брата: один богатый, а второй – бедный”*, *“Вылезли из-под печки два черта – большой да крохотный”*, *“двоим господам служить”*, *“Меж двух стульев сидеть”*, *“Меж двух огней”*, *“На два фронта”*, *“За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь”*, *“Божье крепко, а дьявольское легко”*; **“взаємодоповнення двох елементів до одного цілого”**: укр. *“Єдному не роздиратися надвое”*, рос. *“Хоть оба увечные, а двое за одного сойдем”*, *“Две ярочки – та же овца”*, *“Два дурака об одном уме”*, *“Два сапога – пара”*; **“учасник опозиції 1-2 з позитивним або негативним значенням, символ протиставлення одному непарному”**: рос. *“Старый друг лучше новых двух”*, *“Ум хорошо, а два лучше”*; *“За одного битого двух небитых дают”*, **“символ протиставлення не-існуванню”**: рос. *“Двух зайцев гонять – ни одного не поймают”*, *“Как у Сенюшки две денюжки, так Семен да Семен, а у Сенюшки нет денюжки – ни во что Семен”*, *“Кто смел, тот два съел. А робкому и одного не досталось”*; **“символ відлуння”**: це значення об'єктивується в уявленнях про Двоєдушника слов'янського пандемоніуму, висловах рос. *“Два брата – на медведя, а два свояка – на кисель”*, *“Бабушка еще надвое сказала”*, укр. *“Баба надвое ворожила: або помре, або жива буде”*; казкових уявленнях про двох братів, сестер, з яких одна – розумна,

добра, роботяша, друга – зла, пожадлива, лінива; казково-міфологічних уявленнях про двійників, а також про героя, який вдень веде звичайний спосіб життя, а вночі стає хтонічною істотою; **“символ подвосення, парності, відповідності і рівноваги”**: укр. *“Добре тому, хто вдвох”*, рос. *“Парочка – баран да ярочка”*, *“Два сапога пара”*, *“Два быка бодутся, вместе не сойдутся”* – небо і земля, *“За горами, за лесами Там две барыни плясали”* (сережки), *“Два братца ходят на речку купаться”*, *“Два моря на дуге висят”* (ведра), *“два стоящих, два ходящих, два минующих”* – небо і земля, сонце и місяць, день и ніч, *“Два братца в воду глядятся, век не сойдутся”* – берега, *“Два братца век бегут, два братца век нагоняют”* – колеса; це значення числа два є імпліцитним у парафрастичних висловах укр. *“водити хліб і сіль”*, *“ні риба ні м’ясо”*, *“ні в тин ні в ворота”*, *“ні проїхати ні пройти”*, *“і сміх і сльози”* і подібних. Треба відзначити, що порушення парності і рівноваги веде до акцентування хтонічних ознак явища або істоти: рос. *“Одноглазка”*, *“Трехглазка”*, *“чудо одноглазое”* і подібні. **“Символ абсолютної подібності”**: укр. *“як дві краплі води”*, *“як раз та два”*; **“символ агресивної бінарності”**, або опозиція **“два – третій”**: рос. *“Двум – любо, третий не суйся”*, *“До двух раз прощаются, а в третьи бьют”*, *“Две собаки дерутся – третья не приставай”*, *“Два горя вместе, третье – пополам”*. **Два протиставлене одному як усталене неусталеному, непостійному**: рос. *“Две маленькие собаки большую едят”*, *“Два одному рать”*, *“Две головы и в поле дымятся, а одна и в печи гаснет”*.

Число 3 в міфах народів світу має такий комплекс символічних значень: “синтез, оновлення, вирішення, творчий потенціал, всезнання, народження, зростання”⁹, символ світового дерева, тобто основна константа міфопоетичного мікрокосму і макрокосму (є числом виміру міфопоетичного хронотопу), абсолютної досконалості, вирішення конфлікту, поставленого дуалізмом. Три є не лише основною константою міфопоетичного макрокосму, але й соціальної організації, порівняймо: Правь, Явь, Навь; народження – життя – смерть; минуле – сучасне – майбутнє; Бог – людина – диявол і подібні численні тріади. У міфах східних слов’ян активно реалізуються такі значення числа три: **“символ вирішення конфлікту, поставленого дуалізмом”**: укр. *“Сталася двоєчка, так буде і троєчка”*, рос. *“Два орла орлови, третьего купали”* – про обряд хрестин; *“Бог любит троицу”*, *“Святой счет,*

что троица”, “Три перста крест кладут”, “Без троицы дом не строится”, “На то лето, не на это, а на третий год, когда черт умрет”; також **“символ повноти, завершеності, досконалості, реалізації максимального потенціалу”**: трисвятий, треклятий, рос. “Обещанного три года ждут”, “Три жены имел, а от всех терпел”, “Один сын – не сын, два сына – полсына, три сына – сын”, “Один – тайна, два – полтайны, три – нет тайны”, “По третьему разу всегда вырубешь огня”, “Гнуть в три дуги (погибели)”, “В трех соснах заблудиться”, укр. “Хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти”, “у три шії гнати”, “у три дуги зігнути”, “у три погибелі перегнутися (скорчитися)”, “під три чорти”, “по три шкури дерти”. Три є надзвичайно активним числом у замовляннях (проти хвороб, зокрема), казках (герой чекає три роки, іде три дні і три ночі, проходить три стадії випробувань, виконує три бажання або завдання, отримує три предмети в подарунок, вибирає – з-поміж трьох доріг, відвідує три локуси (гори, хатинки, царства), перебуває у трьох часових просторах і таке інше. Три активно в християнстві: три дари волхвів, три випробування Христа, три відречення Петра, три хрести на Голгофі, три дні смерті, три явлення після смерті, три Марії та багато інших об’єктивацій числа три. Це значення **підсилюється за умови подвійного постулювання**: “Не хвались женьитьбой третьего дня, а хвались – третьего года”, “Не узнавай друга в три дня, а узнавай в три года”. Те саме значення **“символ повноти, завершеності, реалізації максимального потенціалу”** реалізується в опозиції **“три-четвертий”**: рос. “Три раза прости, а в четвертый прихворости”, “Трижды поп поет, а в четвертый аминь отдает”; три є також **символом світового дерева**: у щедрівках і колядках вживаються формули “На твоему дворі дуб гіллянистий, в Дубі три користі...”, “У саду три тереми...” або рос. колядка: “*Стоят три терема златоверхие: Во первом терему – Светел месяц, Во втором терему – Красно солнышко, В третьем терему – Часты звездочки*”, також у загадках: укр. “Між трьома дорогами єдно високе стоїть” – церква, позначеннях магічного часу: рос. “Бабушка Варвара на мир три года серчала, с тем и умерла, что мир не узнал”, “В новое место попадешь – три года чертом прослынешь”. Три виступає **формалізатором семантики опозитива одиниці**: “Один осудит, а трое рассудят”, “Здоровий, як циганова коняка: день біжить, а три лежить”, “Жінка за три кути хату держить, а чоловік – за один”, також формалізатором

семантики **опозитива двійки**: двоє розумних братів і Іван-дурень, дві чаклунки добрі і одна зла; два коня гарні і один Горбунець; два царевича і дві наречені в опозиції до Івана-царевича і Царівни-Жаби, *“Двоє третього ждуть”*, а також **формалізатором семантики третього члена відкритого ряду “один – другий – третій”**: укр. *“Одна збрехала, друга не розібрала, а третя по-своєму перебрехала”*.

Число 4 серед основних у складі міфів народів світу має такі символічні значення: символ порядку, завершеності, статичної цілісності, повноти, раціональності, могутності, твердості, організації, влади, інтелекту, справедливості; символ землі і земного простору. Число чотири символізує горизонтальну модель світу: чотири боки світу, вітри, пори року, ріки раю, першоелементи буття; а також чотири Євангеліє і Євангелісти, архангели, дияволи; чотири тварини і чотири вершники в Апокаліпсисі; чотири Книги Царств; чимало обрядових дій виконується “на всі чотири сторони”. Через властивість позначати ідеально усталену структуру використовується у міфах про творення світу. У східнослов’янській міфопоетичній картині світу виявляються такі значення числа чотири: **“символ порядку, завершеності, цілісності, усталеності, стабільності”**: рос. *“Четыре стороны света (на четырех морях положены)”*, *“на все четыре стороны”*, *“на все четыре ветра”*, *“Без четырех углов изба не рубится”*, *“Конь о четырех ногах – и то спотыкается”*, *“В саду царском стоит дерево райское: на одном боку цветы расцветают, в другом листья опадают, на третьем плоды созревают, на четвертом сучья подсыхают”*, *“Без четырех углов изба не рубится”*, *“Четыре угла дому на строение, четыре времени году на совершение”*, *“Четыре братца бегут, друг друга не нагоняют”* (колеса), *“Живут четыре царя: который умрет из них, то все за ним в могилу пойдут”* (четыре стихии); укр. *“під одним дахом чотири паничі”* (кути в хаті), *“упасти з усіх чотирьох”*, *“Ми візьмемо з собою чотири дошки й землі трошки”*, *“Чотири орли одно яйце знесли”* (апостоли і Євангеліє); це значення підсилюється усталеною формулою укр. *“чотири чотирнички”*, *“чотири чотирниці бігли на вечорниці: одна одну здоганяє та не здожене”* (колеса у возі).

Число 7 символізує Всесвіт, макрокосм; досконалість, упевненість, безпеку, синтез, всю повноту, сукупність. Це число організує Всесвіт подібно до трьох. Число пов’язане з максимальним

обсягом миттєвого усного відтворення інформації, сімома кольорами веселки, днями тижня, нотами, основними планетами, які наші предки могли бачити неозброєним оком (Сонце, Луну, Марс, Меркурій, Юпітер, Венеру, Сатурн), основними запахами за стереохімічною теорією, асоціюється з сімома космічними ерами, небесами, чудесами світу. В християнстві згадуються сім таїнств, дарів Святого Духу, сім добродієностей і смертних гріхів, сім ангелів і бісів, сім постувань, сім захисників християнства, сьомий день відпочинку після творення Всесвіту, сім сакральних точок хреста. У Старому Заповіті – сім олтарів Ваала, сім жертвоних тельців, сім обходів навколо Єрихону, сім омивань Неємана в Йордані, сім ланцюгів Самсона, Ковчег зупинився на сьомому місяці, сім днів минало між польотами голуба і подібне. У складі східнослов'янської картини світу виявляє значення: **“синтез, повнота, сукупність”**: укр. *“Прийде сім баб, скаже сім рад”*; *“Бути на сьомому небі”*; *“Ревнув віл на сім сіл”* (“дзвін”), рос. *“После хлеба-соли добрые люди семь часов отдыхают”*, *“За семью замками”*, *“За семью печатями”*, *“Семь пядей во лбу”*, *“Семь футов под килем”*, *“Семь мудрецов на свете было”*; **“символ Всесвіту, макрокосму”**: укр. *“Сім верст мосту, на край мосту червона калина”*, *“Лежить місток сім верст, а в кінці стоїть хрест”*, *“Сім миль мосту, на восьмій стоїть явір – на весь світ славен”*, рос. *“Стоит столб на семь ворот: на осьмьих воротах яблоня, на яблоне цвет во весь свет”* (Великий піст і Великдень), де ідея Всесвіту постулюється тричі: християнською символікою, крізь яку просвічує символіка світового дерева. Сім **описує космос і людину в космосі всесвіту**: рос. *“Шелков клуб, семь дыр вокруг”* (человек), *“Стоит дуб, на дубу клуб, на клубе семь дыр”* (человек), *“Стоит столб на семь ворот: на осьмьих воротах яблонь, на яблоне цвет на весь белый свет”* (Пасха), *“Мостится мост на семь верст, на мосту куст, на кусту цвет на весь белый свет”* (будни, воскресные дни, Пасха). Число сім реалізує значення **“велика, аж до надмірності, кількість чогось”**: рос. *“Живет и такой год, что семь погод”*, *“Семь пятниц на неделе”*, *“Невелик городок, да семь воевод”*, *“У семи нянек дятя без глаза”*, *“У семи пастухов – не стадо”*, *“За семь верст киселя хлебать”*, *“Семь потов сошло”*, *“Семь верст до небес, да все лесом”*, *“Семеро по лавкам”*, укр. *“ганяти до сьомого поту”*, *“сім потів зійде”*, аналогічно в парадоксальному: *“сім мішків гречаної вовни”*, рос. *“сeдьмая вода*

на киселе”. Сім зі значенням **протиставлення мінімуму широко використовується в опозиції “7 – 1”**: рос. “Семеро не один, в обиду не дадим”, “Семь деревень, а лошадка одна”, “Рубить семерым, а топор один”, “Семь раз отмерь, один отрежь”, “Семеро одного не ждут”, “Семь бед – один ответ”, “Семь дел в одни руки не берут”, “Семь капралов над одним рядовым”, “Семеро одну соломинку поднимают”, “Нужда семерых задавила, а радость одному досталась”, “Семь лет мак не родил, и голода не было”, “Семь лет молчал, на восьмой вскричал”, “Семь раз по твоему, да хоть раз по моему”, “Семья воюет, а один горюет”, у тому числі зі значенням **“символу надмірності”**: рос. “Семеро одну соломинку подымают”, “Семеро по зайцам, а шкурки нет”.

Інші малі числа залишимо поза розглядом.

Символіка великих чисел у східнослов'янській традиції пов'язана з символікою малих чисел і часто навіть є похідною від неї. Часто великі числа виступають у значенні **“дуже багато, межа відліку, вся повнота чогось”**: рос. “И один глаз, да зорек, не надобно сорок”, “Семьдесят семь полков, все повалились, а три остались” (сосна, ялина, вереск узимку), “В поле стоит столб, у столба сто колец, у ста колец сто плетей, у ста плетей сто молодцев” (хміль), “Семьдесят (сто) одежек, и все без застежек” (капуста), “На барышне сорок рубашек, ветер подует – спина голая” (курка). Великі числа часто виступають **“символом космологічної моделі світу – Всесвіту, світового дерева, космічних зон, року”**: рос. “Триста орлов, пятьдесят соколов, дерево сухое, верх золотой” (рік), “Лежит колода, по ней дорога: пятьдесят сучков да триста листьев” (рік), “Тридцать постель, тридцать гостей, постель с постелью не сойдется, гость с гостем не столкнется” (дні місяця).

Таким чином, навіть неповний аналіз фрагментарного матеріалу (у відсутність мовних та обрядових даних білоруського міфу) дозволяє зробити деякі попередні висновки щодо особливостей числової символіки у мовно-обрядовому континуумі східних слов'ян. По-перше, такі особливості існують і піддаються аналізу, але потребують у подальшому скрупульозної роботи з розмежування (де ця дія є науково коректною) креолізованих язичницько-християнських значень чисел. По-друге, специфічними у складі міфопоетичної картини світу східних слов'ян є як спектр активних чисел, так і спектр значень цих чисел щодо описаних значень компонентів нумерологічного ряду в міфах народів світу.

Це, в свою чергу, означає, що перспективним є пошук своєрідної системної організації значень чисел у складі міфопоетичної картини світу східних слов'ян. Виміри лотом нумеративних значень мовно-обрядового континууму українців та росіян може допомогти окреслити як зони подібних смислів (вони, як бачимо, представлені досить широко), так і зони етнічних незбігів міфопоетичних смислів. Нарешті, з першого погляду впадає в око така особливість східнослов'янської нумеративної системи, як активність, поряд зі спектром значень окремо взятого числа, системи значень числа у складі опозиції, тріади і навіть ряду числових протиставлень. Решта рис (наприклад, ті самі символічні значення можуть приписуватися різним числам: рос. “*видеть на аришин (два, три) под землю*”; значення чисел виявляє тенденцію до аксіологічної амбівалентності) є характерними для будь-якої символічної системи.

¹Мифы народов мира / Под ред. С.А. Токарева. – В 2-х т. – М., 1991. – Т.2. – С. 629-630; ²Докладно про це див. також Иванов В.В. Чет и нечет. Асимметрия мозга и знаковых систем. – М., 1978; Керлот Х. Словарь символов. – М., 1994. – С. 574-584; Купер Дж. Энциклопедия символов. – М, 1995. – С. 370-385; Мифы и магия индоевропейцев. Под ред. А. Платова – М., 1995. – С. 248-255; ³Новикова М. Коментар // Українські замовляння. Упор. М.Н. Москаленко – К., 1993. – С. 276; ⁴Вибірка матеріалу здійснювалася з таких джерел: Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В. Марковича та інших. – К., 1993; Фразеологічний словник української мови. – У 2-х кн. – К., 1993; Пословицы русского народа: сборник В. Даля: В 2-х т. – М., 1989; Фразеологический словарь русского литературного языка конца 18-20 вв. / Под ред. А.И. Федорова. – В 2-х т. – Новосибирск, 1991; ⁵Топоров В.Н. Числа // Мифы народов мира / Под ред. С.А. Токарева. – В 2-х т. – М., 1992. – С. 631; ⁶Новикова М. Указ. роб. – С. 277-278; ⁷Там само. – С. 277; ⁸Топоров В.Н. О числовых моделях в архаичных текстах // Структура текста. – М., 1980. – С. 43; ⁹Трессидер Дж. Словарь символов. – М., 1999. – С. 375.

З.Г.Козирева, канд. філол. наук

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОДНІЄЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ В СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Формування складу назв на означення поняття “їжа” в староукраїнській мові з виявом слов'янських паралелей засвідчує перегрупування в рядах співвідносних відповідників у зв'язку з